

بررسی و اولویت‌بندی عوامل جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد انزلی

سیاب ممی پور

استادیار دانشگاه علوم اقتصادی

زهرا بشارتی

دانشجوی کارشناسی ارشد موسسه آموزش عالی الغدیر

داود بهبودی

دانشیار دانشگاه تبریز

تاریخ پذیرش ۹۳/۱/۲۶

تاریخ دریافت ۹۲/۱۰/۲۰

چکیده

توسعه اقتصادی نیازمند سرمایه‌گذاری در بخش‌ها و فعالیت‌های مختلف اقتصادی است. بدون سرمایه‌گذاری در طرح‌های زیر بنایی و روبنایی، نمی‌توان انتظار گسترش اشتغال، تولید و رفاه اقتصادی را داشت. امروزه بسیاری از کشورها تمایل شدیدی به جذب سرمایه‌های خارجی پیدا کرده‌اند. بدین منظور یکی از راه‌های مفید، ایجاد مناطق آزاد تجاری-صنعتی است. شناخت موانع جذب سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد، چشم‌انداز روشنی از عوامل مؤثر بر جذب و گسترش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی ارائه می‌کند. هدف اصلی این مقاله، شناسایی عوامل مؤثر جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی است که این عوامل با استفاده از تکنیک دلفی شناسایی و با روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) رتبه‌بندی شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد عوامل مختلفی بر جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی در منطقه آزاد انزلی وجود دارد که می‌توان آن‌ها را در هفت عامل اصلی خلاصه کرد. این عوامل به ترتیب عبارتند از: عامل امکانات، عامل سیاست‌گذاری، عامل اقتصادی، قوانین و مقررات، عوامل مدیریتی، عامل حمایتی و عامل مکان‌یابی.

کلید واژه‌ها: جذب سرمایه‌گذاری، توسعه اقتصادی، تکنیک دلفی، روش تصمیم‌گیری سلسله مراتبی (AHP)، منطقه آزاد انزلی.

طبقه‌بندی JEL: C۵۲، E۲۲، F۲۱، O۱۹

مقدمه

توسعه اقتصادی یکی از اهدافی است که توسط اکثر کشورها، از جمله ایران به شدت دنبال می‌شود. بر این اساس، تکیه بر افزایش کمی و کیفی عوامل تولید برای رشد و توسعه پایدار، همواره مدنظر همه کشورها بوده است. رنج کمبود سرمایه به عنوان عامل تولیدی مهم، مانعی جدی بر راه توسعه و پیشرفت کشورهای در حال توسعه محسوب می‌شود. از این رو، کشورها برای تحقق اهداف کلان اقتصادی و برای تکمیل منابع داخلی، به منابع خارجی به ویژه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) روی می‌آورند؛ از سوی دیگر، سرمایه‌گذاران خارجی به ویژه شرکت‌های فراملیتی، جهت ارتقای سطح رقابت‌پذیری و کسب سود بیشتر به سرمایه‌گذاری در مناطق مستعد و مزیت‌دار متمایل شده‌اند. همچنین در طی دو دهه گذشته با ارتقای سطح تکنولوژی، امکان انتقال سرمایه به میزان قابل توجهی افزایش یافته است. نتیجه طبیعی عوامل مذکور، رشد سریع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، در کشورهای مختلف اعم از توسعه یافته و در حال توسعه است.

امروزه یکی از راهکارهای مفید و مناسب برای گسترش سرمایه‌گذاری (داخلی و خارجی)، ایجاد مناطق آزاد تجاری می‌باشد. شکل‌گیری مناطق آزاد تجاری و صنعتی در بسیاری از کشورهای جهان و از جمله در ایران با هدف فراهم آوردن بسترهای لازم برای ارتقای درجه پیوندیابی با بازارهای جهانی و افزایش میزان صادرات کالاها و خدمات از طریق حذف یا کاهش محدودیت‌های متعارف موجود در سرزمین اصلی و ایجاد مزیت نسبی برای فعالیت اقتصادی در آن مناطق بوده است که به طور معمول با تجهیز سرمایه‌های خارجی و بهره‌گیری از مدیریت و دانش فنی سطح بالا به تسریع رشد و توسعه اقتصادی آن مناطق انجامیده است.

در ایران نیز تفکر ایجاد مناطق آزاد تجاری، پیش از سال ۱۳۳۰ شکل گرفت و با تدوین برنامه اول توسعه به دولت اجازه داده شد تا در سه نقطه اقدام به تأسیس مناطق آزاد تجاری صنعتی کند. براساس این برنامه، گمرک و سازمان بنادر نیز موظف به ایجاد مناطق حراست شده ویژه‌ای شدند تا کالاها و مواد اولیه، قطعات و ابزار تولیدی را که بدون انتقال ارز وارد کشور می‌شد، به صورت امانی نگهداری کنند (Roknoddin Eftekhari et al, ۲۰۰۹). در این میان، بندر انزلی از جمله

بنادر مهم شمالی و یکی از مناطق آزاد هفتگانه ایران است که در ساحل دریای خزر قرار دارد و بندر عمده استان گیلان محسوب می‌شود. در این تحقیق سعی شده است به بررسی عوامل جذب سرمایه‌گذاری و راهکارهای توسعه سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی پرداخته شود؛ از این رو جهت شناسایی عوامل جذب سرمایه‌گذاری از روش دلفی و جهت اولویت‌بندی عوامل شناسایی شده از روش AHP استفاده شده است. در مرحله شناسایی ۳ مرحله پرسشنامه طراحی، پخش و جمع‌آوری شده که در طی آن هفت عامل (مکان‌یابی، قوانین و مقررات، اقتصادی، حمایتی، سیاست‌گذاری، امکانات) استخراج و اولویت‌بندی گردیده است.

مروری بر نقش و جایگاه مناطق آزاد تجاری در توسعه اقتصادی

بنا به تعاریف بین‌المللی، منطقه آزاد محدوده حراست شده بندری و غیر بندری است که از شمول برخی از مقررات جاری کشور متبوع خارج بوده و با بهره‌گیری از مزایایی نظیر معافیت‌های مالیاتی، بخشودگی سود و عوارض گمرکی، عدم وجود تشریفات زاید ارزی، اداری و مقررات دست و پاگیر و همچنین سهولت و تسریع در فرآیندهای صادرات و واردات با جذب سرمایه‌گذاری خارجی و انتقال فناوری به توسعه سرزمین اصلی کمک می‌نماید. در تعریف سازمان ملل متحد (UNIDO^۱) از مناطق آزاد به عنوان «محرکه» در جهت تشویق صادرات صنعتی تلقی می‌گردد (RoknoddIn etfekhari et all, ۲۰۰۹). همچنین در برداشت جدید از مناطق آزاد (که به منطقه آزاد پردازش صادرات معروف است) به ناحیه صنعتی ویژه‌ای در خارج از مرز گمرکی، که تولیداتش جهت‌گیری صادراتی دارند، گفته می‌شود. در تعریف دیگری آمده است منطقه‌ای که از نظر نظام تجاری و گمرکی یک کشور قلمرو جداگانه‌ای برای تجارت آزاد محسوب می‌شود و جایی که شرکت‌های خارجی (که اغلب تولید آن‌ها برای صادرات است) از تعداد معینی مشوق-های مالی و پولی بهره‌مند می‌شوند.

کالاهایی که از منطقه تجاری آزاد به کشور میزبان وارد می‌شوند حقوق و عوارض گمرکی مقرر را می‌پردازند. مناطق پردازش صادرات علاوه بر تسهیلات مذکور، ابنیه و خدمات مورد نیاز

۱- United Nations Industrial Development Organization

جهت تولید با هدف صادرات و برخی اوقات جهت فروش در بازار داخلی را فراهم می‌کنند. از این رو منطقه آزاد پردازش صادرات ناحیه صنعتی ویژه‌ای است که از نظر فیزیکی و یا اداری در خارج از مرز گمرکی قرار گرفته و تولیداتش جهت گیری صادراتی دارند (Shakeri and Salami, ۲۰۰۶).

منطقه آزاد انزلی

شهر انزلی به عنوان مهم ترین بندر شمالی ایران در حاشیه جنوب غربی دریای خزر و در غرب دلتای سفیدرود و در طول جغرافیایی ۴۹ درجه و ۲۸ دقیقه و عرض جغرافیایی ۳۷ درجه و ۲۸ دقیقه واقع شده است. ارتفاع آن از سطح دریا منهای ۲۶ متر می‌باشد. بندرانزلی از شمال به دریای خزر از جنوب به شهرستان صومعه‌سرا از شرق به شهرستان رشت و از غرب به شهرستان رضوانشهر متصل است. فاصله مرکز شهرستان بندرانزلی تا تهران ۳۶۰ کیلومتر، تا مرکز استان (رشت) ۴۰ کیلومتر و تا اولین فرودگاه (فرودگاه بین‌المللی سردار جنگل) ۳۵ کیلومتر می‌باشد. این شهرستان در ناحیه‌ای کاملاً جلگه‌ای به صورت طولی مابین دریای خزر و تالاب واقع شده و دارای آب و هوایی معتدل و مرطوب ساحلی بوده که در فصول مختلف سال شرایط آب و هوای مطلوبی را داراست (Kivani, ۲۰۱۲).

منطقه آزاد انزلی یکی از مناطق آزاد هفتگانه ایران است که از سال ۱۳۸۴ رسماً آغاز به کار نموده است. با شروع به کار بورس کالا در این منطقه که تمامی محصولات قابل عرضه در بورس کالای کشور و بخصوص محصولات کشاورزی استان گیلان در آن عرضه خواهد شد، در آینده نزدیک منطقه آزاد انزلی به بورس کالای شمال کشور و دریای خزر تبدیل خواهد شد.

بندر انزلی به عنوان بزرگ ترین بندر جنوب دریای خزر دارای سابقه طولانی ترابری کالا بین ایران و اروپا بوده است. این بندر محل مناسبی برای ذخیره‌سازی، ترانزیت و حمل مجدد کالا به آسیای میانه است (منطقه آزاد در فاصله ۴۰ کیلومتری بندر انزلی است). بندر انزلی یکی از فعال-ترین بنادر در بین ۵ کشور حاشیه دریای خزر و بزرگ ترین بندر حاشیه شمالی کشور می‌باشد که به دلیل واقع شدن در مسیر ترانزیتی شمال- جنوب، کشورهای آسیای جنوب شرقی، حاشیه خلیج فارس، جمهوری‌های آسیای میانه، قفقاز، روسیه و اروپا از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است.

هدف از ایجاد مناطق آزاد

به طور کلی اهداف و فلسفه شکل‌گیری مناطق آزاد در جهان را به صورت زیر بیان می‌کنند:

- جذب سرمایه‌های خارجی و داخلی
- ایجاد فرصت‌های شغلی جدید
- کسب درآمد ارزی و افزایش صادرات
- دستیابی به فناوری پیشرفته
- ارتقا و توسعه فعالیت‌های تولیدی با جهت‌گیری صادراتی توسط سرمایه‌گذارهای خارجی و سرمایه‌های سرگردان داخلی
- جذب نقدینگی سرگردان داخلی و کمک به مهار تورم
- محرومیت‌زدایی از مناطقی که امکان رشد و توسعه بالقوه را دارند
- افزایش کارایی اقتصاد ملی
- اتصال تدریجی اقتصاد ملی به اقتصاد جهانی

از سوی دیگر ماده ۱ قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی جمهوری اسلامی ایران مصوبه مجلس شورای اسلامی ۱۳۷۲/۶/۲۱، اهداف تشکیل مناطق آزاد تجاری-صنعتی را به شرح زیر بیان می‌کند: «سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی و ارائه خدمات عمومی».

منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی اهدافی چون، عمران و آبادانی و ارائه خدمات عمومی، رشد و توسعه اقتصاد، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، تشویق تولید و صادرات کالا، ورود و حضور فعال در بازارهای منطقه‌ای و جهانی، جذب فناوری‌های جدید و انتقال علم و دانش فنی به عوامل تولید داخلی همسو با توسعه علمی و فناوری جهان، تسریع در فرآیندهای تجاری، اقتصادی و فناوری (کاتالیزور) با ایجاد بستر مناسب جهت انجام آزمایشی طرح‌ها و تعمیم آن به سراسر کشور را دنبال می‌کند.

کشورهای ایجادکننده مناطق آزاد برای نیل به هدف تعیین شده مناطق آزاد و موافقت آن‌ها با بکارگیری ابزارهای مختلف تشویقی که این مزایا در موارد زیر قابل خلاصه و جمع‌بندی است:

(Milan, ۱۹۹۷)

واگذاری و اجاره زمین به بهای نازل؛
 اعطای انواع بخشودگی و امتیازات مالی؛
 حذف حقوق و عوارض گمرکی و رفع موانع تعرفه ای و غیر تعرفه ای؛
 سپردن تضمین های لازم برابر برگشت اصل و سود سرمایه خارجی.

مطالعات تجربی

مطالعات داخلی

Karimikia and Moghdam (۲۰۱۲) در مقاله تحت عنوان «بررسی عوامل جذب سرمایه- گذاری در منطقه آزاد اروند» با روش دلفی و آزمون t استیودنت به بررسی و شناسایی عوامل موثر جذب سرمایه گذاری پرداخته است. نتایج تحقیق مبین این نکته است که عدم وجود امکانات زیربنایی، عدم سرمایه گذاری مناسب دستگاه های دولتی، نارسایی قوانین و مقررات از موانع عمده جذب سرمایه گذاری در منطقه آزاد اروند به شمار می روند.

Akbrian anad Khoram (۲۰۱۱) در مقاله با عنوان «جذب سرمایه گذاری خارجی»، عوامل مؤثر بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی، شاخص بالقوه سرمایه گذاری مستقیم خارجی، فواید سرمایه گذاری مستقیم خارجی، عوامل سیاست گذاری اقتصادی مؤثر بر جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی، تأثیر ساختار اقتصادی بر جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی و عوامل تعیین کننده مکان سرمایه گذاری مستقیم خارجی، مورد تجزیه و تحلیل قرار می دهند. نتایج کسب شده حاکی از آن است که با توجه به لزوم تأمین سرمایه برای تحقق بخشیدن به هدف های کلان اقتصادی از یک سو و نابرابری میان منابع پس انداز شده و نیازهای سرمایه ای در اقتصاد ایران و پیامدهای منفی سرمایه گذاری غیر مستقیم خارجی از سوی دیگر، تأمین مالی از راه سرمایه گذاری مستقیم خارجی که گذشته از رفع کمبود سرمایه، ابزاری مناسب برای دستیابی به تکنولوژی مدرن و ابزارهای تازه و پیشرفته است، گریزناپذیر به نظر می رسد.

Esmaili (۲۰۱۰) در پایان نامه خود به بررسی «اولویت بندی عوامل موثر بر جذب سرمایه- گذاری در منطقه آزاد تجاری ارس با استفاده از تکنیک AHP» پرداخته است. نتیجه این مطالعه حاکی از آن است که به ترتیب فقدان سازمان های اجرایی مناسب و عدم برخورداری از مدیریت صحیح و کارا، فقدان امکانات زیربنایی اولیه، اثر سوء سیاست گذاری های دولت در سطح کلان بر

منطقه و در نهایت، محدودیت نارسایی در قوانین بر عدم جذب سرمایه‌گذاری خارجی تأثیرگذار است.

Taghvi and Rezaei (۲۰۱۰) در پژوهشی با عنوان «تأثیر عواملی بجز سیاست آزادسازی بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران» به بررسی اثر نرخ تورم و سرمایه‌گذاری داخلی بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی پرداخته‌اند. در این مقاله نشان داده شده‌است که نرخ تورم اثر منفی و سرمایه‌گذاری داخلی اثر مثبت در جذب سرمایه‌گذاری خارجی دارد.

Roknoddin et al (۲۰۰۹) در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی و اولویت‌بندی مناطق آزاد تجاری ایران با استفاده از روش MADM^۱» به تخصیص هر چه بهینه‌تر منابع اقتصادی کشور و اولویت‌بندی مناطق آزاد با استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چندمتغیره برای سال ۱۳۸۳ پرداخته‌است و سپس به منظور ترکیب بهینه نتایج تکنیک‌های به کار رفته با استفاده از روش‌های مختلفی چون (بوردا^۲، کوپلند^۳ و پوزت^۴) رتبه‌بندی نهایی مناطق صورت داده‌است. نتایج به دست آمده از ترکیب روش‌های مذکور حاکی از آن است که منطقه آزاد کیش از بالاترین رتبه برخوردار بوده و پس از آن به ترتیب مناطق آزاد قشم و چابهار قرار دارند، از این رو می‌توان با افزایش سرمایه‌گذاری‌های خارجی و دستیابی به بازار جهانی و منطقه‌ای با استفاده از این رتبه‌بندی توجه کرد.

Sonboli (۲۰۰۸) تحقیقی با عنوان «بررسی محدودیت‌ها و قابلیت‌های توسعه منطقه آزاد تجاری-صنعتی قشم» انجام داده‌است. محقق این پژوهش به دنبال کشف این مسئله است که چرا منطقه آزاد قشم در زمینه دستیابی به اهداف پیش‌بینی شده عملکرد ضعیفی داشته‌است؟ نتیجه کسب شده این است که ضعف مدیریتی و ناتوانی آن در جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی مهم‌ترین چالش این منطقه است.

Gholamali falah (۲۰۰۸) در تحقیقی با عنوان «بررسی تأثیر امنیت اقتصادی بر جذب و رشد

۱- Multi Attribute Decision Making (MADM)

۲- Barda

۳- Copeland

۴- poset

سرمایه‌گذاری خارجی (مطالعه موردی کشورهای عضو منا با تاکید بر اقتصاد ایران)» به شناسایی عوامل موثر خارجی و بررسی تأثیر امنیت اقتصادی بر جلب سرمایه‌گذاران خارجی در ۱۵ کشور حوزه منا، طی دوره ۲۰۰۲-۲۰۰۶ پرداخته‌است. پس از شناسایی عوامل موثر به بررسی پارامترهای امنیت اقتصادی، قوانین و مقررات موجود در خصوص جذب سرمایه‌های خارجی در ایران پرداخته‌است. به منظور بررسی رابطه امنیت بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، از مدل داده‌های تابلویی استفاده شده است، نتایج برآورد مدل نشان‌دهنده تأثیر منفی ریسک اقتصادی، ریسک سیاسی، ریسک مالی، بدهی دولت، نرخ تورم و خالص اعتبار داخلی دولت بر جذب سرمایه‌های خارجی و تأثیر مثبت آزادی اقتصادی، ثبات نرخ ارز و تولید ناخالص داخلی بر ورود سرمایه‌های خارجی در منطقه منا را نشان می‌دهد.

Ahmadi hadid (۲۰۰۷) تحقیقی با عنوان «بررسی عوامل موثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با تاکید بر امنیت اقتصادی» انجام داده است. هدف این تحقیق بررسی عوامل موثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای در حال توسعه است. بدین منظور بر اساس اطلاعات ۵۰ کشور در حال توسعه و در طی دوره ۲۰۰۴-۲۰۰۰ و با استفاده از روش تلفیقی نتایج زیر حاصل شده است، تولید ناخالص داخلی، بهره‌وری نیروی کار، کیفیت زیر ساخت‌ها، درجه باز بودن اقتصادی و مقادیر با وقفه FDI تأثیر مثبت بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در حال توسعه داشته است.

Rezai (۲۰۰۷) با استفاده از روش توصیفی مقایسه‌ای، عملکرد جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و شاخص حکمرانی خوب در ایران را طی دوره ۱۹۹۶-۲۰۰۵ با چین، برزیل و مالزی مقایسه کرده است. این مطالعه نشان می‌دهد که ایران در مقایسه با کشورهای دیگر در زمینه جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی موفق نبوده و نسبت به کشورهای منتخب شاخص حکمرانی خوبی ندارد و کاهش مخاطره سیاسی ارتباط معنی‌داری با شاخص حکمرانی خوب دارد و بهبود شاخص حکمرانی قابلیت یک کشور در جذب FDI را افزایش می‌دهد. این محقق نتیجه گرفت که علت عدم موفقیت ایران در جذب FDI در مقایسه با کشورهای موفق، میزان بالای مخاطره سیاسی بوده هزینه‌های معاملاتی برخاسته از این نااطمینانی، مزیت مکانی ایران را تضعیف کرده‌است.

Shakeri and Salimi (۲۰۰۶) در مطالعه‌ای درباب اولویت بندی عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد چابهار با استفاده از روش AHP دریافتند که مهم‌ترین مشکل این

منطقه، فقدان سازمان‌های اجرایی مناسب و عدم برخورداری از مدیریت صحیح و کارا می‌باشد.

مطالعات خارجی

Dinda (۲۰۱۰) در مطالعه‌ای با عنوان «عوامل تعیین کننده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به نیجریه» به بررسی عوامل موثر بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در نیجریه در دوره ۲۰۰۶-۱۹۷۰ پرداخته است. این مطالعه نشان می‌دهد که ذخایر منابع طبیعی، شدت تجارت و عاملی مانند تورم و نرخ ارز بر جریان FDI در نیجریه تأثیرگذار است و در طولانی مدت اندازه بازار بر جذب FDI تأثیر ندارد.

Wenfei Lan & Qie Yin (۲۰۰۹) مقاله با عنوان «تجزیه و تحلیل عوامل اقتصادی جذب FDI در غرب چین پس از اصلاحات و باز شدن اقتصادی» انجام داده است. در این مقاله، شهر چنگدو^۱ به عنوان نمونه در نظر گرفته شده و از روش هم‌انباشتگی برای تجزیه و تحلیل عوامل اقتصادی در جذب FDI در غرب چین در ۳۰ سال گذشته استفاده شده است و نتایج تجزیه و تحلیل نشان می‌دهد که رشد اقتصادی سریع‌تر، درجات باز بودن بالاتر و سرمایه‌گذاری در دارایی‌های ثابت عوامل اقتصادی مهم برای جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی در شهر چنگدو است.

James B. ang (۲۰۰۷) در مقاله خود به بررسی عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در اقتصاد مالزی طی دوره ۱۹۶۰-۲۰۰۵ پرداخته است. بر اساس نتایج تحقیق، اندازه بازار و GDP حقیقی اثر مثبت و معنی دار بر جذب FDI دارد. همچنین افزایش سطح توسعه مالی (نسبت اعتبارات بخش خصوصی به GDP)، توسعه زیرساخت‌ها و درجه باز بودن بر جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تأثیر مثبت دارد. از طرف دیگر، افزایش نرخ مالیات و افزایش نرخ ارز حقیقی بر جریان ورودی FDI تأثیر منفی می‌گذارد.

Frawsen and Henrik (۲۰۰۴) در تحقیقی به بررسی جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای در حال توسعه پرداختند و عوامل مکانی تعیین کننده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ۶۲ کشور در حال توسعه طی دوره زمانی ۱۹۸۲-۲۰۰۰ را شناسایی کردند. در این مطالعه به سه دسته از عوامل مکانی شامل عوامل مبدأ (طرف عرضه)، عوامل مقصد (طرف تقاضا) و عوامل

ترکیبی اشاره شده است که در میان آن‌ها عوامل مبدأ بدین علت که برای همه کشورهای مقصد مشابه هستند، ثابت فرض شده و عوامل ترکیبی نیز به صورت میانگین وزنی فاصله کشور میزبان از همه کشورهای مبدأ می‌باشد؛ این محققان به منظور بررسی تأثیر ۱۰ متغیر توضیحی (اندازه بازار، رشد اقتصادی، بهره‌وری، آموزش، سرمایه‌گذاری داخلی، زیربنایها و ارتباطات، جریان سابق سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، ذخیره سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشور میزبان، باز بودن و دوری از مرکز جهانی اقتصاد و یک متغیر مجازی منطقه ای) بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی از مدل جاذبه استفاده کرده و با در نظر گرفتن بعد زمانی و مکانی به این نتیجه رسیده است که جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی وابسته و متغیرهای آموزش، سرمایه‌گذاری داخلی، عوامل معنی‌دار تعیین‌کننده بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی محسوب نمی‌شوند. نتایج کلی نشان می‌دهد متغیرهای جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سال‌های قبل، ذخیره سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، رشد اقتصادی، زیرساخت‌ها و بهره‌وری نقش تعیین‌کننده‌ای بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارند و تمامی این ضرایب معنی‌دار هستند.

Asiedu (۲۰۰۲) در مقاله‌ای با استفاده از روش تحلیل رگرسیون به بررسی عوامل تعیین‌کننده مکانی مؤثر بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ۷۱ کشور در حال توسعه (شامل ۳۲ کشور منطقه صحرای آفریقا) طی دوره زمانی ۱۹۹۹-۱۹۷۰ پرداخت و وجود یا عدم وجود تفاوت بین منطقه آفریقا با دیگر کشورهای در حال توسعه در جذب سرمایه‌گذاری را مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. در این مطالعه متغیر باز بودن اقتصاد، زیرساخت‌ها (تعداد خطوط تلفن در هزار نفر جمعیت) و نرخ بازگشت سرمایه (معکوس تولید ناخالص داخلی سرانه حقیقی) به عنوان عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در نظر گرفته شده‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد ضرایب این متغیرها معنی‌دار می‌باشند در ضمن متغیر مجازی نیز معنی‌دار و اثر منفی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارد.

Abdel-Rahman (۲۰۰۲) در مقاله‌ای به مطالعه و شناسایی عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشور عربستان سعودی طی دوره زمانی ۲۰۰۰-۱۹۸۰ پرداخته است و تأثیر متغیرهای تولید ناخالص داخلی، رشد اقتصادی، صادرات، واردات، نرخ دستمزد، نرخ بازگشت سرمایه و سرمایه‌گذاری داخلی و متغیر موهومی را بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بررسی می‌کند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که عوامل تعیین‌کننده جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

در عربستان عوامل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی هستند و سطح فعالیت های اقتصادی همراه با متغیرهای مرتبط با ساختار بازگشت سرمایه، درجه باز بودن اقتصاد و محیط اقتصادی نیز به عنوان عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تلقی می‌شوند. سطح تولید ناخالص داخلی به صورت مثبت و معنی‌دار بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مؤثر است و صادرات و واردات عملکرد معکوس و معنی‌داری بر آن دارد. همچنین سرمایه‌گذاری داخلی نیز اثر منفی و معنی‌دار بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارد و آثار ریسک‌های سیاسی-اجتماعی نیز معنی‌دار است و با افزایش ریسک جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی کاهش یافته‌است.

Kamp (۲۰۰۲) در مطالعه‌ای با استفاده از اطلاعات ۲۷ کشور در حال توسعه طی دوره ۱۹۹۷ - ۲۰۰۰ به بررسی عوامل تعیین‌کننده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی پرداخت. برای بررسی وجود اختلاف در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بین زمان‌های متفاوت، این دوره به سه مقطع تفکیک شده‌است. در کلیه دوره‌ها، تعیین‌کننده‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به ندرت تغییر می‌کنند. در این مطالعه آموزش و بازبودن اقتصاد از عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است که تابع متغیرهای بازار (تولید ناخالص داخلی و تولید ناخالص داخلی سرانه)، جمعیت و رشد حقیقی تولید ناخالص داخلی می‌باشند؛ به عبارت دیگر متغیرهای بازار، جمعیت و رشد حقیقی اقتصاد دارای نقش موثری بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی هستند.

در حالت کلی در پژوهش‌های صورت گرفته برخی از مطالعات همانند کریمی‌کیا و مقدم^۱ با استفاده از تکنیک دلفی عوامل جذب سرمایه‌گذاری را شناسایی نموده و در موارد دیگر همانند مطالعات اسماعیلی، شاکری و سلیمی^۲، عوامل جذب سرمایه‌گذاری از طریق مطالعات تجربی حاصل شده‌است. در این مطالعه سعی شده از رویکرد تلفیقی (دلفی و مطالعات تجربی) جهت شناسایی عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری شناسایی شده و در ادامه عوامل شناسایی شده به روش AHP اولویت‌بندی می‌شود.

۱ - Karimikia and Moghdam, ۲۰۱۲

۲ - Esmaili, ۲۰۱۰ and Shakeri and Salimi, ۲۰۰۶

روش پژوهش

این مطالعه از نظر هدف کاربردی و از لحاظ روش با رویکرد تحلیلی و توصیفی تهیه شده است. همچنین از نظر گردآوری آمار و اطلاعات به صورت پیمایشی و کتابخانه‌ای و اسنادی است. جامعه آماری از بین کارشناسان منطقه آزاد انزلی و اساتید و کارشناسان آشنا با مقوله مناطق آزاد (بالاخص منطقه آزاد انزلی) و همچنین سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی واقع در منطقه آزاد انزلی انتخاب شده است.

شایان ذکر است که در این مطالعه ابتدا با تهیه طرح تحقیق و با استفاده از روش دلفی، به جمع‌آوری اطلاعات در مورد مناطق آزاد و عوامل موثر بر جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد انزلی پرداخته شده و سپس با طراحی پرسشنامه حاصل از فرآیند دلفی، نظرات مدیران و کارکنان واحد مورد مطالعه مورد پایش و بررسی قرار گرفته است و در نهایت با استفاده از روش AHP به اولویت‌بندی عوامل موثر بر جذب سرمایه‌گذاری پرداخته شده است. شایان ذکر است که این پژوهش در بازه زمانی ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۲ انجام شده است.

روش دلفی

یکی از روش‌های کسب دانش گروهی، تکنیک دلفی است که فرایندی دارای ساختار برای پیش‌بینی و کمک به تصمیم‌گیری در طی راندهای پیمایشی، جمع‌آوری اطلاعات و در نهایت، اجماع گروهی است. در حالی که اکثر پیمایش‌ها سعی در پاسخ به سؤال «چه هست؟» دارند، دلفی به سؤال «چه می‌تواند؟/چه باید باشد؟» دارند. فقدان چارچوب نظری، که به عنوان عمده‌ترین ضعف این روش مطرح بوده، موجب گردید تا برخی دلفی را فن^۱ و دیگران واژه‌های رویکرد^۲، مطالعه دلفی^۳، پیمایش دلفی^۴، رأی‌گیری دلفی^۵، روش دلفی^۱، مطالعه اجماع دلفی^۱ را برای

۱- Technique

۲- Delphi Approach

۳- Delphi Study

۴- Delphi Survey

۵- Delphi Poll

توصیف مطالعات دلفی صحیح‌تر بدانند (Ahmadi et al., ۲۰۰۸).

اساس و پایه روش یا تکنیک دلفی بر این است که نظر متخصصان هر حوزه علمی در مورد پیش‌بینی آینده برترین نظر است. بنابراین برخلاف روش‌های تحقیق پیمایشی، اعتبار روش دلفی نه به تعداد شرکت‌کنندگان در تحقیق بلکه به اعتبار علمی متخصصان شرکت‌کننده در پژوهش بستگی دارد. شرکت‌کنندگان در تحقیق دلفی از ۵ تا ۲۰ نفر را شامل می‌شوند. حداقل تعداد شرکت‌کنندگان بستگی به چگونگی طراحی روش تحقیق دارد.

در این روش هیات‌هایی از متخصصان تشکیل می‌شود که تعامل بین اعضا، توسط رئیس یا ناظر هیأت انجام می‌شود. ارتباطات داخلی شرکت‌کنندگان به صورت ناشناس بوده و نظرات، پیش‌بینی‌ها و تمایلات به ارائه‌دهندگان آن‌ها منتسب نمی‌شود. انتشار این اطلاعات بدون اعلام هویت ارائه‌دهندگان صورت می‌گیرد.

از جمله فواید کسب اجماع در گروه‌های مخالف، اعتبار محتوی و طراحی برنامه‌ها با حمایت نسبی شرکت‌کنندگان است و به خصوص عدم نفوذ عقاید و شخصیت افراد خاص در نظرات گروه، آزادی از هرگونه فشار، تسهیل درستکاری اعضای پانل و ارائه دید بی‌طرفانه همراه با صداقت در بیان ایده‌ها و گزینه‌ها امکان‌پذیر است. همچنین بازخورد بین راندها محرک ایده‌های جدید و موجب گسترش دانش شده که خود موجب نوآوری بیشتر و آموزش شرکت‌کنندگان می‌گردد. این تکنیک از هدر رفتن زمان و انرژی برای تصمیمات نامربوط یا مغرضانه جلوگیری می‌کند؛ چرا که پیش‌بینی‌های دلفی با یک روش تحلیلی و نظام‌دار صورت می‌گیرد (Ahmadi et al., ۲۰۰۸).

فرآیند تحلیل سلسله مراتبی

فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) یکی از معروف‌ترین فنون تصمیم‌گیری چند منظوره^۲ است

۱- Dephi Method

۲- Delphi Consensus Study

۳- Multi Attribution Decision Making

که اولین بار توسط توماس ال ساعتی عراقی^۱ الاصل در دهه ۱۹۷۰ ابداع گردید. این روش در هنگامی که عمل تصمیم گیری با چند گزینه رقیب^۲ و معیار تصمیم گیری^۳ روبرو است می تواند استفاده گردد. معیارهای مطرح شده می توانند کمی یا کیفی باشند (Adel azar, ۱۹۹۵).

روش AHP روشی است مناسب جهت اتخاذ تصمیمات پیچیده‌ای که عناصر و عوامل تصمیم‌گیری در آن از جنس کیفی بوده و به سختی می توان آن را به جنس کمی تبدیل نمود. هدف از فرایند تحلیل سلسله مراتبی ایجاد یا تشکیل سلسله مراتب پیچیدگی یک مسئله طی مدارج طبقه بندی شده از بزرگ به کوچک یا از عمومی به مطالب خاص اقتصادی است تا اینکه بتوان به این ترتیب از موضوع به دقت بیشتری دست پیدا کرد.

در بکارگیری روش AHP برای حل مسئله تصمیم‌گیری، چهار مرحله اساسی به شرح زیر وجود دارد (Moshiri, ۲۰۰۱):

بنا کردن سلسله مراتب (Hierarchy) و طبقه‌بندی مسئله مورد نظر: به این ترتیب که در رأس سلسله مراتب، هدف کلی و کلان موضوع تصمیم‌گیری و در مراتب پایین‌تر، صفات و معیارهایی که به نحوی از انحاء در کیفیت هدف تأثیر دارند قرار گرفته (چنانچه لازم باشد معیارها را به زیر گروه‌های جزئی‌تر تقسیم کرد) و بالاخره در آخرین سطح، گزینه‌های و انتخاب‌های تصمیم‌گیری قرار می‌گیرند.

مقایسات زوجی^۴: مرحله دوم شامل مقایسات زوجی عوامل مندرج در هر سطح از سلسله مراتب در جوابگویی به تحقیق هدف یا تأمین احتیاجات هدف یا عوامل سطح بالاتر می‌باشد. این مقایسات در ماتریسی به نام «ماتریس مقایسات زوجی^۵» درج می‌شود. این ماتریس دو خاصیت عمده دارد: اول آنکه قطر این ماتریس عدد ۱ است و دوم آنکه ترجیح عوامل نسبت به یکدیگر خاصیت معکوس پذیری دارند. برای مثال، اگر نسبت ترجیح عامل A نسبت به B، ۴ است در آن

۱- Thomas L.Saaty

۲- Alternatives

۳- criteria or Factors

۴- Pair- Wise Comparisons

۵- Pair- Wise Comparison Matrix

صورت نسبت ترجیح عامل B نسبت به A برابر $1/4$ خواهد بود و بالعکس.

محاسبه وزن نسبی عوامل: در مرحله سوم از فرایند AHP، با استفاده از ماتریس مقایسات زوجی، وزن نسبی عوامل هر سطح محاسبه می‌شود.

$$A.W = n.W \quad (1)$$

که در رابطه بالا A ماتریس مقایسات زوجی نسبی و W بردار وزن‌های واقعی و n تعداد عوامل یا عناصر است.

تعیین اهمیت نسبی عوامل: مرحله آخر فرایند AHP شامل تعیین اهمیت نسبی هر کدام از گزینه‌های تصمیم‌گیری در رابطه با معیارها و هدف کلی مسئله مورد نظر است. برای این منظور، وزن‌های نسبی عوامل در سطح Kام در رابطه با سطح اول (هدف کلی مسئله) از رابطه زیر محاسبه می‌گردد:

$$C(1, K) = \prod_{i=1}^n B_i \quad (2)$$

که در آن $C(1, K)$ بردار ترکیبی وزن‌های نسبی عوامل در سطح Kام در رابطه با عوامل سطح اول، و B_i یک ماتریس $n_i \times n_i$ است که سطرهای آن تشکیل بردارهای $\bar{W}$ را می‌دهند. n_i بیانگر تعداد عوامل در سطح i بوده و در واقع همان وضعیت n در معادله (1) را دارد و گذاشتن زیر نویس i فقط به منظور نشان دادن سطح i است.

برای رتبه‌بندی نهایی معیارها از نرم افزار EC (Expert Choice) استفاده می‌شود. خاطر نشان می‌سازد که در اولویت‌بندی عناصر و فعالیت‌ها با توجه به معیارها، برای اطمینان از نتایج بدست آمده و تصدیق روند عملیات، درجه خاصی از سازگاری لازم است. در شیوه AHP، ناسازگاری کلی قضاوت‌ها بوسیله نرخ سازگاری^۱ (CR) محاسبه می‌شود. نرخ سازگاری، میزان سازگاری مقایسات را مشخص می‌کند و این سازگاری نشان می‌دهد که تا چه اندازه می‌توان به اولویت‌بندی حاصله بر اساس معیارهای تعریف شده و جداول ترکیبی اعتماد کرد. برای محاسبه نرخ سازگاری، تحقیقات متعددی صورت گرفته که بهترین روش آن استفاده از روش بردار ویژه است. بر اساس

این روش نرخ سازگاری بصورت زیر اندازه گیری می شود ابتدا بردار مجموع وزن (WSV^1) محاسبه می شود. برای محاسبه این بردار، مقادیر اصلی مقایسات گروهی در بردار اولویت کلی ضرب شده و مجموع هر سطر محاسبه می گردد (Ghodsipor, ۲۰۰۶).

با تقسیم هر یک از مؤلفه های فوق بر بردار اولویت معیارها، بردار سازگاری $C.V^2$ محاسبه می شود. سپس شاخص سازگاری CI^3 ، با توجه به معادله (۲) محاسبه می شود:

$$C.I = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1} \quad (3)$$

که در رابطه فوق در n تعداد گزینه ها و λ_{max} عبارت است از میانگین بردار سازگاری. رابطه نرخ سازگاری $C.R$ به صورت معادله (۴) است:

$$C.R = \frac{C.I}{R.I} \quad (4)$$

$R.I^4$ ، نشان دهنده مقدار شاخص تصادفی است. این شاخص با توجه به تعداد گزینه ها و از طریق جدول شاخص سازگاری تصادفی استخراج می گردد که در جدول شماره (۱) نشان داده شده است.

جدول ۱- شاخص سازگاری تصادفی

N	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸
RI	۰	۰	۰/۵۸	۰/۹	۱/۱۲	۱/۲۴	۱/۳۲	۱/۴۱
N	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	
RI	۱/۴۵	۱/۴۹	۱/۵۱	۱/۵۴	۱/۵۶	۱/۵۷	۱/۵۹	

مأخذ: دکتر عادل آذر، ۱۳۷۴

عوامل موثر بر جذب سرمایه گذاری در منطقه آزاد تجاری - صنعتی انزلی

۱- Weighted Sum Vector

۲- Consistency Vector

۳- Consistency Index

۴- Rate Index

با طراحی و پخش ۳ مرحله پرسشنامه در میان نمونه آماری مشخص شده در منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی (۱۵ نفر از کارشناسان بخش سرمایه‌گذاری و برنامه و بودجه) و استخراج نتایج متغیرهای اصلی اثرگذار بر جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی مشخص شد. پرسش نامه اولیه حاوی ۲ سؤال کلی زیر بوده است:

از نظر شما مهم‌ترین عوامل موثر جذب سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی در منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی چیست؟

از نظر شما مهم‌ترین موانع جذب سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی در منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی چیست؟

پاسخ دهندگان به موارد زیادی در این پرسشنامه اشاره کردند. پس از جمع‌آوری و استخراج نتایج برای تهیه پرسشنامه راند بعدی، ابتدا موارد مشابه حذف شده و مواردی که در مطالعات تجربی حاصل شده بود به آن‌ها اضافه شد و از پاسخ دهندگان درخواست شد به عوامل ذکر شده در جدول از ۱ تا ۱۰ امتیاز دهند تا میزان اهمیت هر عامل از نظر کمی مشخص شود. پس از جمع‌آوری نتایج، عواملی که دارای رتبه پایین‌تری بودند حذف شدند سپس در راند سوم با عوامل اصلی به همراه زیر شاخص‌های آن‌ها در قالب پرسشنامه طراحی شده و بعد از اجماع نظر اعضای دلفی، هفت عامل اصلی موثر بر جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد انزلی شناسایی و جمع‌بندی شد که در جدول شماره (۲) آورده شده است.

جدول ۲- عوامل موثر بر جذب سرمایه‌گذاری و زیرشاخص‌های آن در منطقه آزاد انزلی

ردیف	عوامل اصلی	زیرشاخص‌ها
۱	امکانات	۱- زیر ساخت‌ها، ۲- تالار بورس، ۳- پردیس بین‌الملل، ۴- شبکه اندیشه سبز خزر
۲	مکان‌یابی	۱- اراضی مستعد جهت واگذاری به سرمایه‌گذاران، ۲- منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت‌های جدید گردشگری، ۳- مزیت منطقه‌ای
۳	اقتصادی	۱- نرخ بازگشت سرمایه، ۲- کنترل تورم، ۳- تعدیل نرخ بهره، ۴- تقویت زیر ساخت‌های اقتصادی، ۵- اندازه و گسترش بازار
۴	حمایتی	۱- ارائه تسهیلات بانکی مناسب به سرمایه‌گذاران، ۲- معافیت مالیاتی و گمرکی به تولیدات شرکت‌ها و واردات نهاده‌های سرمایه‌گذاران، ۳- اعطای پوشش بیمه‌ای و تسهیلات زیربنایی به سرمایه‌گذاران، ۴- سیاست‌ها و مشوق‌های مالیاتی

سیاست- گذاری	۵	۱- ارائه تسهیلات بانکی مناسب به سرمایه‌گذاران، ۲- گسترش روابط بین‌المللی، ۳- آزادسازی و خصوصی سازی، ۴- برگزاری و شرکت در نمایشگاه‌های بین‌المللی
قوانین و مقررات	۶	۱- سیاست‌ها و مشوق‌های مالیاتی، ۲- تنظیم و تسهیل قوانین و مقررات جهت تأمین امنیت اقتصادی، ۳- تثبیت سیاست‌های ارزی، ۴- کنترل بر بازار بین‌المللی سرمایه
مدیریت	۷	۱- تبلیغات مناسب، ۲- اعلام قوانین و بخشنامه‌ها از طریق رسانه‌ها و انتشارات، ۳- تهیه طرح مطالعاتی امکان‌سنجی شده، ۴- بازاریابی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

رتبه‌بندی و تعیین وزن عوامل موثر بر جذب سرمایه‌گذاری به روش AHP

همان‌طور که اشاره شد، بعد از شناسایی متغیرهای موثر بر جذب سرمایه‌گذاری، زیر مجموعه‌های تشکیل دهنده هر یک از متغیرهای مذکور به روش دلفی شناسایی شد. در ادامه با استفاده از روش AHP به بررسی نسبی این عوامل پرداخته شده است. نمونه آماری پاسخ دهنده در این مرحله ۱- همان افراد پاسخ‌دهنده به پرسشنامه‌های روش دلفی ۲- اساتید و کارشناسان اقتصادی خارج هستند که روی هم برابر ۳۰ نفر می‌باشد (۱۵ نفر کارشناسان منطقه و ۱۵ نفر اساتید و کارشناسان اقتصادی).

به منظور رعایت اختصار در ذیل به مراحل محاسباتی اهمیت نسبی یکی از متغیرهای اثرگذار بر جذب سرمایه‌گذاری به روش AHP (یعنی عوامل مکان‌یابی) پرداخته می‌شود. سایر عوامل به طور مشابه مورد بررسی قرار گرفته است.

رتبه‌بندی و تعیین وزن عامل مربوط به مکان‌یابی

در این مدل سطح اول یعنی هدف ما، اولویت‌بندی عوامل سه‌گانه مربوط به عامل مکان‌یابی برای جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی است. سطح دوم یعنی معیارها، شامل یک معیار کلی «رشد، ارتقا و افزایش میزان سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی» می‌باشد و سطح سوم یعنی گزینه‌ها شامل سه عامل: اراضی مستعد جهت واگذاری به سرمایه‌گذاران، مزیت منطقه‌ای و منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت‌های جدید گردشگری می‌باشد. به منظور تعیین اولویت و ضریب اهمیت هر یک از سه عامل ابزار و گزینه فوق، ابتدا سه عامل فوق از دید تک تک پاسخگوها مورد مقایسه قرار می‌گیرند. جدول شماره (۳) ماتریس مقایسه زوجی سه ابزار از دیدگاه پاسخگوهای مختلف را نشان می‌دهد.

جدول ۳- ماتریس مقایسات زوجی گزینه‌ها از دید پاسخگوهای مختلف

پاسخگوی i ام	اراضی مستعد جهت واگذاری به سرمایه‌گذاران	مزیت منطقه‌ای	منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت- های جدید گردشگری
اراضی مستعد جهت واگذاری به سرمایه‌گذاران	۱	$A_{۱۲}$	$A_{۱۳}$
مزیت منطقه‌ای	$A_{۲۱}$	۱	$A_{۲۳}$
منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت- های جدید گردشگری	$A_{۳۱}$	$A_{۳۲}$	۱

مأخذ: یافته‌های تحقیق

پس از رسم ماتریس در قطر آن عدد یک قرار می‌دهیم زیرا هر شاخص، با خودش مقایسه می‌شود و برای پر کردن سایر آرایه‌ها با توجه به اهمیت نسبی هر عامل نسبت به عامل دیگر (از دید پاسخ دهندگان)، از داده‌های کمی به منظور پر کردن سایر آرایه‌ها، استفاده می‌شود. بدین صورت، مقادیر پایین قطر اصلی معکوس مقادیر بالای قطر هستند. پاسخگوی اول، جدول ۳ پرسشنامه را که بر اساس روش AHP طراحی شده، بصورت جدول (۴) تکمیل نموده است:

جدول ۴- اولویت‌بندی و تعیین درجه اهمیت عوامل مربوط به مکان‌یابی بر جذب سرمایه‌گذاری

معیار	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	معیار
مزیت منطقه ای						*												اراضی مستعد جهت واگذاری به سرمایه گذاران
منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت‌های جدید گردشگری											*							مزیت منطقه ای
اراضی مستعد جهت واگذاری به سرمایه گذاران																	*	منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت‌های جدید گردشگری

مأخذ: یافته‌های تحقیق

با توجه به تکمیل شده‌ی جدول فوق بر اساس نظر پاسخگو، به عنوان مثال، مقایسه زوجی بین دو عامل مزیت منطقه‌ای به اندازه ۳ برابر عامل منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت‌های جدید گردشگری در گروه عامل مربوط به مکان‌یابی برای منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی مهم‌تر، اهمیت دارد و به همین ترتیب می‌توان برای گزینه‌های دیگر اشاره کرد. جدول (۵) بر اساس

جدول (۴) تکمیل شده است:

جدول ۵- ماتریس مقایسه زوجی گزینه‌ها از دید پاسخگوی اول

پاسخگوی i ام	اراضی مستعد جهت واگذاری به سرمایه‌گذاران	مزیت منطقه‌ای	منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت- های جدید گردشگری
اراضی مستعد جهت واگذاری به سرمایه‌گذاران	۱	۱/۵	۹
مزیت منطقه‌ای	۵	۱	۳
منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت- های جدید گردشگری	۱/۹	۱/۳	۱

مأخذ: یافته‌های تحقیق

پس از تشکیل ماتریس مقایسات زوجی برای شاخص‌ها، مقادیر آن را نرمالیزه می‌کنیم. برای این کار، هر مقدار ماتریس را بر جمع ستون آن تقسیم می‌کنیم نتایج در جدول (۶) آمده است:

جدول ۶- ماتریس نرمالیزه جدول مقایسات زوجی

پاسخگوی i ام	اراضی مستعد جهت واگذاری به سرمایه‌گذاران	مزیت منطقه‌ای	منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت- های جدید گردشگری
اراضی مستعد جهت واگذاری به سرمایه‌گذاران	۰/۱۶۴	۰/۱۵۳	۰/۴۷۴
مزیت منطقه‌ای	۰/۸۱۸	۰/۷۶۳	۰/۰۴۷۴
منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت- های جدید گردشگری	۰/۰۱۸	۰/۰۸۴	۰/۰۵۲

مأخذ: یافته‌های تحقیق

پس از نرمال کردن، برای محاسبه وزن نسبی هر شاخص میانگین حسابی هر سطر را محاسبه می‌کنیم جدول (۷) این نتایج را گزارش می‌دهد:

جدول ۷- بردار اولویت عوامل موثر بر جذب سرمایه‌گذاری (مکان‌یابی) با استفاده از EC

گزینه‌ها	مزیت منطقه- ای	اراضی مستعد جهت واگذاری به سرمایه‌گذاران	منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت‌های جدید گردشگری
بردار اولویت	۰/۶۸۵	۰/۲۶۳	۰/۰۵۲

مأخذ: یافته‌های تحقیق

بدین صورت درصد اولویت نسبی هر یک از شاخص‌ها از دید پاسخگوی اول بدست آمد که به ترتیب به صورت ۱- مزیت منطقه‌ای، ۲- اراضی مستعد جهت واگذاری به سرمایه‌گذاران، ۳- منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت‌های جدید گردشگری است. به عبارت دیگر، از دید پاسخگوی اول مزیت منطقه‌ای در بین عوامل ۳ گانه مربوط به مکان‌یابی به عنوان مهم‌ترین شاخص و اراضی مستعد جهت واگذاری به سرمایه‌گذاران در رتبه دوم و منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت‌های جدید گردشگری دارای رتبه آخر در فرایند سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی تأثیرگذار است.

البته این از نظر یکی از افراد پاسخ‌دهنده از بین ۲۰ نفر پاسخ‌دهنده است. برای مقایسه این ۳ شاخص، ۲۰ ماتریس مختلف وجود دارد، لذا AHP در ابتدا این ماتریس‌ها را به یک ماتریس واحد تبدیل می‌کند (AHP گروهی). به منظور ترکیب جداول مقایسات زوجی همه پاسخگویان، یکی از بهترین روش‌ها، استفاده از میانگین هندسی است. از آنجا که مقایسات زوجی، داده‌هایی بصورت «نسبت» ایجاد می‌کند و بعلاوه معکوس بودن ماتریس مقایسه، استفاده از این روش را بیشتر موجه می‌سازد؛ زیرا میانگین هندسی خاصیت معکوس بودن را در ماتریس مقایسات زوجی حفظ می‌کند.

اگر فرض کنیم a_{ij} مؤلفه مربوط به پاسخگوی k ام برای مقایسه معیار i نسبت به معیار j باشد، میانگین هندسی برای مؤلفه‌های متناظر از معادله (۴) محاسبه می‌شود (قدسی پور، ۱۳۸۵، ۷۰).

$$\bar{a}_{ij} = \left(\prod_{k=1}^n a_{ijk} \right)^{1/n} \quad (4)$$

$\bar{a}_{ij}$: مؤلفه مربوط به گروه برای مقایسه معیار i نسبت به j با استفاده از ماتریس فوق، مقایسه معیارها از نظر گروه (کل پاسخگویان و نمونه‌های مورد مطالعه) با استفاده از نرم افزار EC بصورت جدول (۸) می‌باشد:

جدول ۸- ماتریس مقایسه زوجی از دیدگاه گروه

پاسخگوی i ام	اراضی مستعد جهت واگذاری به سرمایه گذاران	مزیت منطقه ای	منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت- های جدید گردشگری
اراضی مستعد جهت واگذاری به سرمایه گذاران	۱	۱/۳۵۶	۱/۳۸۰
مزیت منطقه ای	۰/۷۳۸	۱	۲/۰۲۱
منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت- های جدید گردشگری	۰/۷۲۵	۰/۴۵۹	۱

مأخذ: یافته‌های تحقیق

برای استخراج اولویت‌ها از جدول فوق، از مفهوم نرمال سازی و میانگین موزون استفاده می- شود. بدین منظور با استفاده از معادله (۵) اعداد جدول نرمال می شود:

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_m a_{ij}} \quad (5)$$

که در آن r_{ij} مؤلفه نرمال است. پس از نرمالیزه کردن داده‌ها، از مقادیر حاصل میانگین موزون گرفته می شود که مقادیر حاصل از میانگین موزون نشان دهنده اولویت (درجه اهمیت) هر گزینه (عوامل سرمایه گذاری) می باشد. بنابراین با توجه به بررسی نظرات کل نمونه و نتایج نرم افزار، مشخص شد که در ارتباط با عامل مکان یابی که یکی از عوامل موثر بر جذب سرمایه گذاری در منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی تشخیص داده شده، رتبه و وزن عوامل مربوط به این عامل در نمودار (۱) آورده شده است:

نمودار ۱- رتبه و وزن زیر شاخص های موثر بر عامل مکان یابی

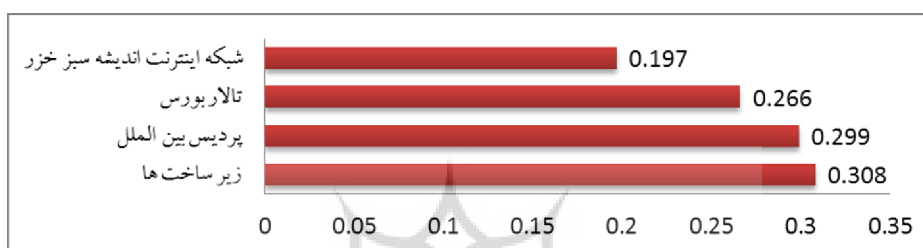
مأخذ: یافته‌های تحقیق

برای محاسبه نرخ ناسازگاری از جدول ۷ استفاده می شود که در اینجا برای این مدل برابر

۰/۰۴۵ است که از ۰/۱ کوچک‌تر است پس می‌توان نتیجه گرفت که مدل معنی‌دار است. رتبه-بندی و تعیین درجه اهمیت دیگر عوامل جذب سرمایه‌گذاری به شرح زیر است.

رتبه‌بندی و تعیین وزن عامل مربوط به امکانات

عامل امکانات در منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی، شامل ۴ مورد یا عامل می‌باشد که مراحل پردازش مدل AHP به ترتیب طی شده و جدول مقایسه زوجی گزینه‌ها از دیدگاه گروه و میانگین موزون برای انتخاب اولویت‌ها با توجه به نظرات کل نمونه و نتایج نرم افزار، بررسی شد که رتبه و وزن عوامل مربوط به این عامل در نمودار (۲) نشان داده شده است.

نمودار ۲- رتبه و وزن زیر شاخص‌های موثر بر عامل امکانات

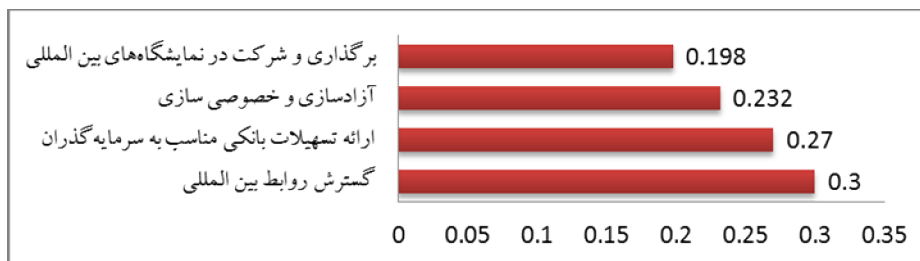
مأخذ: یافته‌های تحقیق

با توجه به محاسبات انجام شده مشخص می‌شود تقویت زیرساخت‌ها در رتبه اول و فعال‌تر کردن تالار بورس در رتبه دوم و توجه به پردیس بین‌الملل در جهت آموزش افراد و استفاده از نخبگان دانشگاهی در رتبه سوم و استفاده از شبکه اینترنت باید مورد توجه مدیران منطقه قرار گیرد. نرخ ناسازگاری برابر ۰/۰۰۷۵ است که از ۰/۱ کوچک‌تر است نشان‌دهنده معنی‌داری مدل است.

رتبه‌بندی و تعیین وزن عامل مربوط به سیاست‌گذاری

عامل سیاست‌گذاری در منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی، شامل ۴ مورد یا عامل می‌باشد که مراحل پردازش مدل AHP به ترتیب طی شده و جدول مقایسه زوجی گزینه‌ها از دیدگاه گروه و میانگین موزون برای انتخاب اولویت‌ها با توجه به نظرات کل نمونه و نتایج نرم افزار، بررسی شد

که رتبه و وزن عوامل مربوط به این عامل در نمودار (۳) آورده شده است.

نمودار ۳- رتبه و وزن زیر شاخص‌های موثر بر عامل سیاست‌گذاری

مأخذ: یافته‌های تحقیق

با توجه به محاسبات انجام شده مشخص می‌شود توجه و گسترش روابط بین‌المللی در رتبه اول و ارائه تسهیلات بانکی مناسب به سرمایه‌گذاران در رتبه دوم و آزادسازی و خصوصی‌سازی در رتبه سوم، برگزاری و شرکت در نمایشگاه‌های بین‌المللی جهت معرفی و جذب سرمایه‌گذاری در رتبه چهارم باید مورد توجه مدیران منطقه قرار گیرد. نرخ ناسازگاری برابر ۰/۰۰۶ است که از ۰/۱ کوچک‌تر است و نشان دهنده معنی‌داری مدل است.

رتبه‌بندی و تعیین وزن عامل مربوط به اقتصادی

عامل اقتصادی در منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی، شامل ۵ مورد یا عامل می‌باشد که مراحل پردازش مدل AHP به ترتیب طی شده و جدول مقایسه زوجی گزینه‌ها از دیدگاه گروه و میانگین موزون برای انتخاب اولویت‌ها با توجه به نظرات کل نمونه و نتایج نرم افزار، بررسی شد که رتبه و وزن عوامل مربوط به این عامل در نمودار (۴) آورده شده است.

نمودار ۴- رتبه و وزن زیر شاخص‌های موثر بر عامل اقتصادی

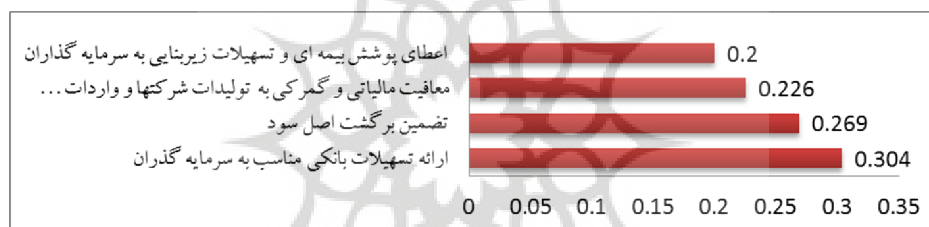

مأخذ: یافته‌های تحقیق

با توجه به محاسبات انجام شده مشخص می‌شود نرخ بازگشت سرمایه با ضریب اهمیت ۰/۲۴۸ در رتبه اول و اندازه و گسترش بازار با ضریب اهمیت ۰/۲۱۸ در رتبه دوم کنترل نرخ تورم با ضریب اهمیت ۰/۱۹۹ در رتبه سوم و تقویت زیر ساخت‌های اقتصادی با ضریب اهمیت ۰/۱۷۶ در رتبه سوم و تعدیل سود بانکی با ضریب اهمیت ۰/۱۹۹ در رتبه پنجم بر جذب سرمایه‌گذاری در این منطقه تأثیر گذار است. نرخ ناسازگاری برابر ۰/۰۰۶۹ است که از ۰/۱ کوچک‌تر است و نشان‌دهنده معنی‌داری مدل است.

رتبه‌بندی و تعیین وزن عامل مربوط به حمایتی

عامل حمایتی در منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی، شامل ۴ مورد یا عامل می‌باشد که مراحل پردازش مدل AHP به ترتیب طی شده و جدول مقایسه زوجی گزینه‌ها از دیدگاه گروه و میانگین موزون برای انتخاب اولویت‌ها با توجه به نظرات کل نمونه و نتایج نرم افزار، بررسی شد که رتبه و وزن عوامل مربوط به این عامل در نمودار (۵) نشان داده شده است.

نمودار ۵- رتبه و وزن زیر شاخص‌های موثر بر عامل حمایتی

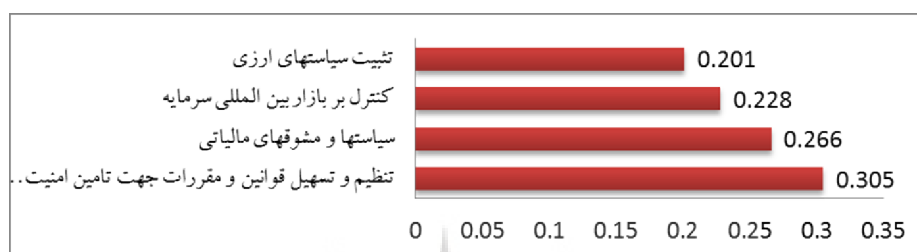
مأخذ: یافته‌های تحقیق

با توجه به محاسبات انجام شده مشخص می‌شود و ارائه تسهیلات بانکی متناسب به سرمایه- گذاران در رتبه اول، تضمین برگشت اصل سود در رتبه دوم، معافیت مالیاتی و گمرکی به تولیدات شرکت‌ها و واردات نهاده‌های سرمایه‌گذاران رتبه سوم و اعطای پوشش بیمه‌ای و تسهیلات زیربنایی به سرمایه‌گذاران در رتبه چهارم باید مورد توجه مدیران منطقه قرار گیرد. نرخ ناسازگاری نیز برابر ۰/۰۰۴۱ است چون کوچک‌تر از ۰/۱ است که نشان‌دهنده معنی‌داری مدل

است.

رتبه‌بندی و تعیین وزن عامل مربوط به قوانین و مقررات

عامل قوانین و مقررات در منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی، شامل ۴ مورد یا عامل می‌باشد که مراحل پردازش مدل AHP به ترتیب طی شده و جدول مقایسه زوجی گزینه‌ها از دیدگاه گروه و میانگین موزون برای انتخاب اولویت‌ها با توجه به نظرات کل نمونه و نتایج نرم افزار، بررسی شد که رتبه و وزن عوامل مربوط به این عامل در نمودار (۶) آورده شده است.

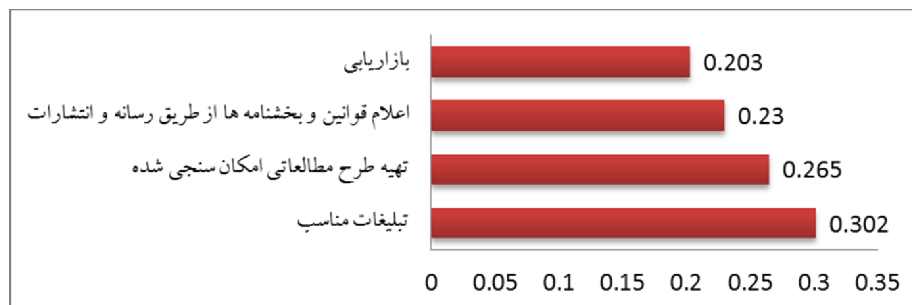
نمودار ۶- رتبه و وزن زیر شاخص‌های موثر بر عامل قوانین و مقررات

مأخذ: یافته‌های تحقیق

با توجه به محاسبات انجام شده مشخص می‌شود تنظیم و تسهیل قوانین و مقررات جهت تأمین امنیت اقتصادی در رتبه اول، وجود سیاست‌ها و مشوق‌های مالیاتی در رتبه دوم، کنترل بر بازار بین المللی سرمایه در رتبه سوم و در نهایت، تثبیت سیاست‌های ارزی در رتبه چهارم به ترتیب بر جذب سرمایه گذاری در منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی تأثیر گذارند. نرخ ناسازگاری برابر ۰/۰۰۸۵ است چون کوچک‌تر از ۰/۱ است که نشان‌دهنده معنی داری مدل است.

رتبه‌بندی و تعیین وزن عامل مربوط به مدیریت

عامل مدیریت در منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی، شامل ۴ مورد یا عامل می‌باشد که مراحل پردازش مدل AHP به ترتیب طی شده و جدول مقایسه زوجی گزینه‌ها از دیدگاه گروه و میانگین موزون برای انتخاب اولویت‌ها با توجه به نظرات کل نمونه و نتایج نرم افزار، بررسی شد که رتبه و وزن عوامل مربوط به این عامل در نمودار (۷) آورده شده است.

نمودار ۷- رتبه و وزن زیر شاخص‌های موثر بر عامل مدیریت

مأخذ: یافته‌های تحقیق

با توجه به محاسبات انجام شده مشخص می‌شود تبلیغات مناسب در رتبه اول، تهیه طرح مطالعاتی امکان‌سنجی شده در رتبه دوم، اعلام قوانین و بخشنامه‌ها از طریق رسانه و انتشارات رتبه سوم و در نهایت، بازاریابی در رتبه چهارم به ترتیب بر جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی تأثیر گذارند. نرخ ناسازگاری برابر ۰/۰۴۵۳۵ است چون کوچک‌تر از ۰/۱ است که نشان‌دهنده معنی‌داری مدل است.

پس از رتبه‌بندی تمام زیر معیارها می‌توان معیارهای اصلی را رتبه‌بندی نمود که به شرح جدول شماره (۹) است.

جدول ۹- ضریب اهمیت عوامل هفتگانه موثر بر جذب سرمایه‌گذاری با استفاده از نرم افزار EC

مکان‌یابی	حمایتی	مدیریت	قوانین و مقررات	اقتصادی	سیاست‌گذاری	امکانات	گزینه‌ها
۰/۱۲۰	۰/۱۳۰	۰/۱۳۴	۰/۱۳۹	۰/۱۴۳	۰/۱۶۴	۰/۱۷۱	بردار اولویت

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتایج تحقیق

ایجاد و توسعه مناطق آزاد تجاری می‌تواند به عنوان یک خط‌مشی سریع و راهی میانبر برای تحقق اهدافی چون جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی و صنعتی شدن سریع به منظور توسعه صادرات غیر نفتی مورد استفاده قرار گیرد. لذا منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی در سال ۱۳۸۴ با اهداف اساسی فوق شروع به کار کرد. اما با نگاهی به آمارهای موجود، پس از شروع فعالیت این منطقه، شاهد موفقیت آن نیستیم؛ از این رو در این پژوهش به شناسایی عوامل جذب سرمایه-

گذارى در اين منطقه پرداخته شده است.

با توجه به مطالب گذشته و نتايج كسب شده رتبه بندى عوامل موثر در جذب سرمايه گذارى در منطقه آزاد انزلى به اين شرح است: مهم ترين عاملى كه جهت جذب سرمايه گذارى در منطقه بايد به آن توجه كرد عامل امكانات است؛ عامل دوم توجه به سياست گذارى مناسب و عامل مهم ديگر كه در رتبه سوم قرار دارد عامل اقتصادى است. در رتبه چهارم عامل قوانين و مقررات قرار دارد. عامل مديريت در رتبه پنجم و رتبه ششم مربوط به عامل حمايتى و در نهايت عامل مكان يابى با ضريب اهميت ۰/۱۲۰ در رتبه هفتم قرار دارد.

با توجه به رتبه بندى صورت گرفته مى توان نتيجه اين مقاله را با نتايج كسب شده با پايان نامه كرامت اسماعيلى در منطقه آزاد ارس و مقاله شاكرى و سليمى در منطقه آزاد چابهار مقايسه نمود. از نظر كرامت اسماعيلى مديريت در رتبه اول، امكانات در رتبه دوم، سياست گذارى در رتبه سوم و در نهايت، قوانين و مقررات در رتبه چهارم قرار دارد و از نظر شاكرى و سليمى مديريت در رتبه اول، قوانين و مقررات در رتبه دوم، سياست گذارى در رتبه سوم و امكانات در رتبه چهارم قرار دارد اما در اين پژوهش عامل امكانات در رتبه اول، سياست گذارى در رتبه دوم، اقتصادى در رتبه سوم و قوانين و مقررات در رتبه چهارم و مديريت در رتبه پنجم و حمايتى ششم و مكان يابى در رتبه هفتم قرار دارد. قابل توجه است كه اسماعيلى و شاكرى و سليمى موارد اقتصادى، حمايتى و مكان يابى را مورد بررسى قرار نداده اند.

لذا بر اساس نتايج بدست آمده جهت ايجاد بستر مناسب براى جذب سرمايه گذارى و حضور هرچه بيشتر سرمايه گذاران در منطقه آزاد تجارى- صنعتى انزلى پيشنهادات ذيل ارائه مى شود:

به دليل كمبود زمين در اختيار منطقه جهت واگذارى به سرمايه گذاران مستعد به منظور ايجاد صنايع توليدى و خدماتى، بهتر است بودجه ي مناسبى (بودجه عمومى كشور و بودجه سازمان منطقه آزاد تجارى-صنعتى انزلى) جهت تهيه و خريدارى زمين و اراضى مستعد در منطقه جهت واگذارى به سرمايه گذاران خارجى و داخلى اختصاص داده شود.

تقويت و تسريع در ايجاد زيرساخت هاى پيشرفته از جمله تكميل اسكله كاسپين، تاسيسات مدرن بندرى، فرودگاه مجهز در منطقه، تاسيسات مدرن شهرى و غيره

فعال كردن، تقويت و معرفى بورس كالائى تازه تاسيس شده منطقه و تبديل به بورس بهادار بين المللى در منطقه با مشاركت نهادهاى مالى بين المللى.

تنظیم و تسهیل قوانین و مقررات و تسریع در رسیدگی به درخواست‌های سرمایه‌گذاری و صدور مجوز شرکت‌ها و یا ورود و خروج کالا به منطقه از طریق سامانه الکترونیکی.

استفاده از منابع طبیعی و جاذبه‌های گردشگری استان گیلان و شهر انزلی جهت ایجاد ظرفیت‌های جدید گردشگری، پارک‌های تفریحی مناسب و مجتمع‌های اقامتی مناسب برای تقویت صنعت گردشگری منطقه و کشور جهت کسب و افزایش درآمد ارزی و ریالی.

مدیران منطقه باید در اطلاع‌رسانی صحیح و به موقع قوانین، مزایا و شرایط مساعد سرمایه‌گذاری نزد سایر کشورها کوشا باشند و این تلاش برای توسعه و تبلیغ مدیران اجرایی منطقه را می‌توان به سه مرحله زیر تقسیم کرد:

اطلاع‌رسانی به مشتریان بالقوه به شیوه‌ای که علاقه آنها را برانگیزد.

تلاش برای متقاعد ساختن مشتریان به سرمایه‌گذاری در منطقه.

تلاش برای حمایت و تضمین موفقیت و امنیت سرمایه‌گذاری در منطقه.

references

- ۱- Abdel-Rahman, A-M. M. (۲۰۰۲). "The Determinants of FDI in the Kingdom of Saudi Arabia", Department of Economics, King Saudi University.
- ۲- Adel azar, Memarian. Azizoalah. (۱۹۹۵). "AHP Novel Technique for Group Decision-Making", Journal of Knowledge Management, No. ۲۷ and ۲۸. (in Persian).
- ۳- Ahmadi. Fazlallah, Nairiani. Khdiijeh, Abazari. Parvaneh. (۲۰۰۸). "Delphi Technique: Resource in Research", Journal of Instruction in Science Medicine, pp. ۱۷۵-۱۸۵. (in Persian).
- ۴- Ahmadi hadid, Behroz. (۲۰۰۷). "Investigation Effective Factor of Foreign Direct Investment, with an Emphasis on Economic Security", MSc Thesis, Tehran University. (in Persian).
- ۵- Akbarian, Reza, Khoram, Zohreh. (۲۰۱۱). "Foreign Investment Absorption", Journal of Political - Economics, No. ۲۸۳, PP. ۱۴۸-۱۵۹. (in Persian).
- ۶- Asdue, E. (۲۰۰۲). "On the Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: Is Africa Different?", World Development, Vol. ۳۰(۱), PP. ۱۰۷-۱۱۹.

- ۷- Chunlai, C. (۱۹۹۷). "The Location Determinants of FDI in Developing Countries", CIES Discussion Paper Series, PP. ۹۷-۱۱۲.
- ۸- Dinda, Soumyananda. (۲۰۱۰). "Factors Determining FDI to Nigeria: An Empirical Investigation", Chandragupt Institute of Management Patna (CIMP), Patna -۱, Bihar, India.
- ۹- Emilion, Milian. (۱۹۹۷). Free Exports/ Free Trade Zones, Golalek Cate University, P. ۵.
- ۱۰- Esmaili, Keramat. (۲۰۱۰). "Ranking of Effective Factor of Investment in Aras Free Zone in AHP Technique", MSc thesis, Alghadir Institute, Tabriz. (in Persian).
- ۱۱- Frawsen, Gari and Josefsson, Henrick. (۲۰۰۴). "FDI & DevelopIng Countries, How to Attract Trans- National Corporation?", School of Economics and Management, LUND University.
- ۱۲- Gholamali falah, Faezah. (۲۰۰۸). "The Effect of Economic Security on Attracting Foreign Investment and Growth (Case Study Areas, with Emphasis on the Economy of the Member States)", MSc Thesis, Tehran University. (in Persian).
- ۱۳- Ghodsipor, Seid Hasan. (۲۰۰۶). "Analytical Hierarchy Process AHP", Publication Center of Amirkabir University (Tehran Polytechnic), Fifth Edition. (in Persian)
- ۱۴- James B, Ang. (۲۰۰۷). "DetermInants of Foreign Direct Investment in Malaysia", Journal of Policy ModellIng, vol. ۳۰, pp. ۱۸۵-۱۸۹.
- ۱۵- Karimikia, Asma, Moghdam, Mohamd. (۲۰۱۲). "Investigation of Effective Factor of Investment in Arvand's Free Zone ", Journal of Internationl Policy, NO. ۶ and ۷, PP, ۵-۲۸. (in Persian).
- ۱۶- Kivani, abdollah. (۲۰۱۲). "Guilan Tourism Guide", Rasht, Company Negah Sabz Guia, pp ۲۳. (in Persian).
- ۱۷- Lan, Wenfei and Yin, Qie. (۲۰۰۹). "Analysis of Economic Factors Attracting FDI in West China Since Reform and Opening-up", International Journal of Business and Management, Vol ۴, No. ۲, PP. ۲۶-۳۰.
- ۱۸- Moshiri, Esmail. (۲۰۰۱). "AHP Model Was Adjusted for the Survey and the Group -Making ", Knowledge Management, Year ۴, No. ۵۲, pp. ۶۳-۹۲. (in Persian).

- Persian).
- ۱۹- Nunnen Kamp, P.(۲۰۰۲). "Determinants of FDI in Developing Countries: Globalization Has changed the Rules of the Game? ", Kieler Arbeitspapiere, Kiel Working Papers, No. ۱۱۲۲, Kiel Institute for World Economics, Kiel.
- ۲۰- Roknoddin Eftekhari, Abdalreza, Vejdani Tehrani, Hedieh, Ali Raziani, Ebrahim. (۲۰۰۹). "Assessing and Prioritizing Iran Free Trade Zones Using of MADM", Quarterly Humanities, Vol. ۱۳, No. ۳, pp. ۱۴۳-۱۶۶. (in Persian).
- ۲۱- Rezai, Mehdi. (۲۰۰۷). "The Effects of Good Governance on Attracting Investment- Foreign Direct Investment", Journal of Social Welfare, No. ۲۶, pp. ۸۵-۱۰۴. (in Persian)
- ۲۲- Sonboli, Abdalrasol. (۲۰۰۸). "A Study Limitations and Capabilities Development Free Zone - Industrial Gheshm ", MSc Thesis, Tehran University. (in Persian)
- ۲۳- Shakeri, Abas, Salimi, Freidun. (۲۰۰۶). "Ranking of Effective Factor of Investment in Chabahar Free Zone in AHP Technique", Journal of Economics, No. ۶, PP. ۹۵-۱۲۹. (in Persian).
- ۲۴- Taghvi, Mehdi, Rezai, Mehdi. (۲۰۱۰). "The Effects of Factors Other Than Liberalization Policies to Attract Foreign Direct Investment in the Free Trade Zones- Iranian Industry", Journal of Economic Research, No. ۱, Year. ۱, pp. ۱۵-۴۰. (in Persian).